

Г О Д И Ш Н И К
НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Философски факултет

Книга Докторанти

A N N U A L
OF SOFIA UNIVERSITY
„ST. KLIMENT OHRIDSKI“

Faculty of Philosophy

Postgraduate Students Book

СОФИЯ 2019



SOFIA 2019

ТОМ/VOLUME 4

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ST. KLIMENT OHRIDSKI UNIVERSITY PRESS

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Книга Докторанти
Том 4, 2019

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
Postgraduate Students Book
Volume 4, 2019

ПРАВНИТЕ НОРМИ КАТО ЕЗИКОВИ КОНВЕНЦИИ

БОЯН ВЛАДИМИРОВ БАХАНОВ

Анотация. Правото е основен нормативен регулатор на обществените отношения и въпросът за правилното използване и разбиране на юридическия език е от съществено значение за правоприлагането. Тази тема представлява интерес както за юристи, така и за философи, които често обединяват своите усилия за неговото изследване.

Настоящата статия прави опит именно за такъв интердисциплинарен подход при изследването на правните норми като специфични езикови конвенции. Затова с цел по-доброто и задълбочено разбиране на юридическия език, правните норми се разглеждат както от гледна точка на семантиката, така и от гледна точка на прагматиката.

На първо място се прави разлика между правните норми и правните разпоредби като техен езиков еквивалент. След това правните норми биват изследвани посредством късната философия на Витгенщайн, чрез която се описва тяхното семантично съдържание. Прагматичният аспект на въпроса се обяснява посредством теорията на Джон Остин, като по този начин правните норми се разглеждат като вид специфичен речев акт с конвенционален характер.

Ключови думи: семантика, прагматика, правни норми, правни разпоредби, езикови конвенции, Витгенщайн, езикови игри, Джон Остин, речеви актове.

LEGAL NORMS AS LINGUISTIC CONVENTIONS

Boyan Vladimirov Bahanov

Abstract. Law is the main regulator of public relations, and the question of the proper use and understanding of legal language is essential for law enforcement. This topic is of interest to both lawyers and philosophers, who often join efforts to study it.

This article attempts precisely to take such an interdisciplinary approach when examining legal rules as specific linguistic conventions. First of all, for the sake of a better and more

thorough understanding of legal language, legal norms are viewed both from the point of view of semantics and from the point of view of pragmatics.

Therefore, for this purpose, a distinction is made between legal norms and legal provisions as their linguistic equivalent. Legal norms are then explored through Wittgenstein's Later Philosophy, which describes their semantic content. The pragmatic aspect of the question is explained through John Austin's theory, thus treating legal rules as a kind of specific speech act of a conventional nature.

Key words: Semantics, pragmatics, legal norms, legal provision, legal conventions, Wittgenstein, language game, John Austin, speech acts.

УВОД

За да успее да достигне до своите адресати, дадено послание трябва да носи ясен и определен смисъл, който се изразява посредством езика. Езикът е координатна система, в която думите се определят като знакови форми, които са свързани помежду си посредством правила, тъй като извън езика, знаците и реалните феномени, които те означават, са неопределени и без значение. Именно езикът е единственото средство, чрез което може да бъде изразена правнорелевантната воля на нормативния авторитет, обективизирана в позитивното (писаното) право.

ПРАВНИ РАЗПОРЕДБИ

В своето ежедневие човешкото общество съобразява своето поведение с множество социални норми от различно естество – морални, естетически, норми на езика и др. Но има една особена категория социални норми, които се отличават от останалите норми за поведение и това са правните норми, които изразяват властническата воля на нормативния авторитет. Това, което отличава правните норми, е именно прилагането на правна санкция при нарушаване на техните предписания.

Правните норми са израз на дължимото, те олицетворяват онова, което трябва да бъде, което трябва да се направи и като такава нормата е „идеална мисловна проекция в бъдеще време“¹. Дължимото е идеална проекция, а неговият предмет е акт или поведение, които се осъществяват реално.

Нормата обяснява две различни понятия, които изразяват две явления: „дължимото като наслагване на бъдеща проекция на явления и процеси“² и „определена мярка като израз на нормиране на човешкото поведение към явления, процеси и отношения“³.

¹ Дачев, Л. (2004). Юридически дискурс, с. 49.

² Вж. пак там.

³ Пак там.

Правните разпоредби са езиковото проявление на правните норми, защото именно чрез тълкуване на разпоредбите се формират самите правни норми като продукт на юридическото мислене, което намира езиково отражение в правните разпоредби. Но в хода на една такава езикова интерпретация може да се достигне до различни тълкувания на едно и също нормативно семантично съдържание, което зависи от субекта на тълкуването. Затова в точка 2 на нашето изследване, разглеждайки конвенционалния характер на езиковия израз на правните норми, ще приложим като най-подходящ обяснителен способ тезите на късния Витгенщайн, тъй като за тази цел, без съмнение, можем да разгледаме тълкуването като „семейната прилика“, съставена от различните езикови игри⁴. Необходимо е да се постави акцент върху „смисъла, който изразява съдържателните елементи на връзката между законодателя и субектите на правото“⁵, т.е. трябва да се изследва външният израз на правните разпоредби (как те достигат до своите адресати).

От своя страна правните норми достигат до субектите на правото като един вид виртуална проекция на реалните обществени отношения, които имат за цел да регулират. Под виртуална проекция тук трябва да се разбира смисълът, който С. Герджиков влага в това понятие, а именно: „Отнесеността между виртуално и реално посредством проекцията на смисъла на един знак в друг знак чрез техния общ смисъл“⁶.

Правните разпоредби са изградени от правни предписания, които са израз на волята на нормативния авторитет. По същество правните предписания представляват „ясни, точни и категорични формално закрепени правила, които изпращат до своите адресати ясни и категорични изисквания да престират определено дължимо или възможно поведение“⁷. Разглеждани по този начин, правните норми биха могли да се приемат като един вид казване на законодателя, което предизвиква определени изменения в правната действителност. Ето защо в точка 3 ще се спрем на конвенционалния характер на езика на закона от гледна точка на прагматиката, като за целта ще си послужим с възгледите на Дж. Остин относно перформативните речеви актове. Това уточнение се налага, защото юридическите актове са изградени от сложна структура от взаимосвързани елементи и нашето изследване не би било пълно, без да разгледаме тяхното естество.

На свой ред правните норми получават валидност, като биват включени в текста на даден нормативен акт под формата на правни разпоредби. Всички норми в действащото законодателство е необходимо да бъдат съставени от разпоредби с точно определен и ясен смисъл, тъй като нормотворецът не

⁴ Darnio, A. (1987). *Le Rationel Comme Raisonnable, La Justification en Droit*. p. 91.

⁵ Ташев, Р. (2004). *Обща теория на правото*, § 101.

⁶ Герджиков, С. (2012). *Философия на относителността*, с. 51.

⁷ Милкова, Д. (2002). *Юридическа техника*, с. 65.

може да създава противоречащи си норми. Противоречие може да се появи единствено при тълкуването на разпоредбите на правните норми, но в такъв случай нормотворецът може да отмени съответната противоречаща си или несъгласувана нормативна уредба.

ПРАВНИТЕ НОРМИ КАТО ЕЗИКОВИ КОНВЕНЦИИ (СЕМАНТИКА)

Обикновено когато използваме думи или изрази в определен контекст, ние се ръководим от някакви нормативни правила (конвенции), които указват тяхното буквално значение и това индексира дали нашата употреба е правилна или неправилна. Правилата, които определят буквалното значение, могат да се разглеждат като конвенционални, доколкото те са произволни и тяхната конвенционалност отговаря на следните условия, въведени от А. Мармор:

„Правило R е конвенционално, ако и само ако се получат всички следни условия:

- Има група хора, население P, което обикновено следва R в обстоятелства C.
- Има причина или комбинация от причини, наричаме я A, за членовете на P да следват R при обстоятелства C.
- Съществува поне едно друго потенциално правило S, че ако членовете на P действително са следвали при обстоятелства C, тогава A би била достатъчна причина членовете на P да следват S вместо R в обстоятелства C и най-малко отчасти, защото S е правило, което обикновено се следва вместо R. Правилата R и S са такива, че е невъзможно (или безсмислено) да се спазват и двете едновременно при обстоятелства C.⁸“

Това идва да покаже, че буквалното значение на думите в езика действително е конвенционално, тъй като то е зададено от езиковата общност и се употребява по един и същи начин от всички нейни членове.

Езиковите конвенции изпълняват основни функции в езика на нормативните актове, осигурявайки еднозначност на използваната терминология и понятиен апарат, имайки предвид, че „семантично кодираната информация играе много по-голяма роля в закона, отколкото в обикновения разговорен контекст“⁹.

Но нека за миг си представим нормотворец, служещ си със свой собствен, личен език, посредством който формулира лингвистичното съдържание на правните разпоредби. Една такава хипотетична ситуация изглежда, меко казано, обезпокоителна, тъй като в такъв случай смисълът, вложен в правните разпоредби, би останал неразбираем както за адресатите на правните норми, така и за длъжностните лица, съблюдаващи тяхното спазване. Това би поро-

⁸ Marmor, A. (2009). *Social Conventions from Language to Law*, Princeton University Press, p. 2.

⁹ Marmor, A. (2014). *The Language of Law*, Oxford University Press, p. 27.

дило явен проблем с координацията (в смисъла на D. Lewis), което би попречило на правото да изпълнява своите многоаспектни функции.

Във „Философски изследвания“ (1953) Витгенщайн развива тезата за невъзможността да съществува един такъв частен език. В § 258 той описва ситуация, в която за означаване на нещо (усещане) се използва някакъв знак, който в случая играе ролята на личен, разбираем само за субекта, език. Но Витгенщайн твърди, че ако използваме такъв частен език, за да обозначим например зъбобол (§ 257), ние не бихме били разбрани от членовете на собствената ни езикова общност (§ 256), защото „Носител на правилото и гарант за неговата нормативна сила е именно общността“¹⁰. Витгенщайн разглежда правилата като въпрос на навик или привичка и това се трансформира в социална конвенция. За да се определя като конвенционално, правилото трябва да бъде спазвано доброволно и нарочно от всички членове на общността, което предполага, че те са наясно с всички конвенционални условия, защото в противен случай неговото следване ще се дължи на случайни обстоятелства и агентите няма да имат никакъв принос за неговото извеждане.

Макар да не използва определението „конвенционален“, Витгенщайн все пак смята, че всеки език е такъв, и затова както дефинициите, с които си служим, за да обозначаваме нещата, така и правилата за тяхното свързване в значещи вериги също са конвенционални. Това означава, че когато използваме думи от езика, ние, освен че говорим на общоупотребимия за нашата езикова общност език, спазваме и съответните езикови конвенции и така успешно комуникираме с останалите в общността, защото, ако си служим с „частен език“, ние няма да имаме критерий, по който да определяме правилността на значението на използваните от нас думи (§ 258).

Тезата на Витгенщайн, без съмнение, е относима и към езика на правото, чиято цел е да бъде достъпен и разбираем от всички. Преди всичко адресатите на правните разпоредби трябва да разбират техния смисъл, за да могат да спазват техните предписания. Затова именно с цел правните норми да бъдат общо-разбираеми, нормотворецът изрично е предвидил в чл. 9 от Закона за нормативните актове „правните разпоредби да бъдат формулирани на общоупотребимия български език“.

Но тук изниква въпросът какво се има предвид под „общоупотребим език“, защото както жаргонният език, така и различните диалекти са част от този общоупотребим език. Според Б. Спасов това е именно „литературният български език“¹¹, защото посредством неговите правила се създават нормативните актове. „Тези правила определят контекстите, в които думите имат значение, и изключват безсмислените изрази от езика“¹².“ Това означава, че

¹⁰ Бузов, В. (2002). Философия на езика, с. 61.

¹¹ Спасов, Б. (2006). Съставяне на правни нормативни актове, с. 92.

¹² Кънев, А. 2002, Върху генезиса на късната философия на Витгенщайн, с. 250.

Витгенщайн възприема значението на думите като конституирани от правилата за тяхната употреба. Следователно, доколкото езикът на правото съвпада с общоупотребимия език, то и правилата, формулирани от Витгенщайн относно употребата на думи в ежедневиия език, са приложими и за езика на правото.

Витгенщайн възприема употребата на езика като „езикова игра“ (§ 7), тъй като една дума има различни употреби при различни обстоятелства и съответно за всяка употреба действа различно правило. Това означава, че за всеки отделен случай думата може да притежава различни значения, които обаче важат единствено в съответния контекст, защото значението, според него, се усвоява именно в контекста на определени действия (§ 7).

Но ако приемем, че думите имат значение единствено в контекста на своята употреба, това ще означава, че за да усвоим техните значения, ние би следвало първо да научим целия език и неговата граматика (правилата), което напълно противоречи на нашия практически опит, защото хората научават езика постепенно, а не изведнъж или повтаряйки някакви правила. Именно този процес на усвояване Витгенщайн нарича „езикова игра“. Нещо повече, езиковите игри са „форми на живот“ (§ 23), тъй като говоренето на езика е съвкупността от правилата за употреба и дейностите, които съпътстват тази употреба. Когато поставяме думите в определени контексти, означава, че разбираме тяхното значение – което е особено важно при употребата на юридическите термини, чието контекстуално използване предопределя и тяхното значение, а оттук и тяхното правилно разбиране. За Витгенщайн това разбиране е именно способността за лингвистично разбиране и затова той го класифицира в три категории: „Правилна употреба, даване на правилно обяснение на значението в контекст и подходяща реакция на употребата на израз“¹³. Именно тези три категории са тясно свързани с правилата за употреба.

Правилата обаче, според него, не са твърдо установени (§ 23), те се променят и постоянно се появяват нови, а старите биват забравяни. Именно този произволен характер на правилата и тяхното следване е въпрос на социална конвенция. Това е оправдано, защото Витгенщайн смята, че езикът е възможен единствено като съвкупност от езикови игри. „Аз ще наричам езикова игра също и цялото, състоящо се от езика и дейностите, с които той е преплетен“¹⁴.

В процеса на употребата на юридическия език се оформят множество езикови игри със самостоятелни правила, определящи неговия сложен характер. Това преди всичко се дължи на извънредно важните и многоаспектни функции, които правото изпълнява в обществения живот, но също и на комплексния характер на юридическата професия.

¹³ Моллов, Б. (2014). Лекции по философия на езика, с. 244.

¹⁴ Витгенщайн, Л. (1953–1988). Философски изследвания, § 7.

В тази връзка Д. Милкова говори за няколко отделни вида юридически езици, формиращи езика на правото: „Езикът на доктрината (научният юридически език), езикът на правната публицистика (ориентиран към широката аудитория), езикът на юридическите актове, съдебният език, езикът на нотариата и езикът на адвоката“¹⁵.

Този многоаспектен характер на езика на правото предопределя и основните видове езикови игри, притежаващи свои правила и контекст, оформящи се във връзка с неговата употреба. В този смисъл Р. Алекси¹⁶ възприема юридическия дискурс като изграден от множество езикови игри, регламентирани от съответни правила.

В § 84 Витгенщайн стига до извода, че значението на думите не зависи от определени правила за употреба, а се научава преди тях и затова можем да кажем, че „значението на думата е употребата ѝ в езика“¹⁷.

Но ако можем да определим значението на дадена дума като „употребата на тази дума в езика“, а същевременно разглеждаме значението на думите и изразите като конвенционално, то тогава как да си обясним факта, че една и съща дума бива използвана с няколко различни значения при различните ѝ употреби? Това не нарушава ли конвенционалния ѝ характер? Според А. Мармор „думите имат склонност да придобиват конвенционални разширения, допълнително определящи буквалното значение на думата в определени контексти. Такива конвенционални разширения могат да варират много и по този начин можем да говорим за степени на конвенционалност. Буквалното значение на някои думи може да бъде по-конвенционално от това на други, в зависимост от съотношението между разширяването на ядрото на думата и условното му разширение; колкото по-големи са относителните конвенционални вариации, толкова по-конвенционално буквално значение има“¹⁸.

За да илюстрираме нагледно това твърдение, ще дадем пример с правния термин „постановление“¹⁹. Той може да бъде използван за обозначаване, от една страна, на акт на Министерския съвет, а от друга, означава акт, с който се налага административно наказание.

Витгенщайн намира решение на този проблем със своята теза за семейните прилики (§ 65–67). За да можем да причислим едно или повече понятия към едно и също семейство, всички те трябва да имат някакви сходства, т.е. да споделят един и същ родов белег (цвет на очите, черти на лицето и т.н.).

Витгенщайн илюстрира тази теза с понятието „игри“: езикови игри, хоровадни игри, игри с карти, игри с топка и др. Така, макар и според него игрите

¹⁵ Милкова, Д. (2002). Юридическа техника, с. 249.

¹⁶ Alexy, R. (1989). *A Theory of Legal argumentation*, Clarendon Press.

¹⁷ Цит. съч., § 43.

¹⁸ Marmor, A. (2009). *Social conventions from language to law*, p. 105.

¹⁹ Спасов, Б. (2006). Съставяне на правни нормативни актове, с. 97.

на пръв поглед да нямат един общ признак, по който да могат да бъдат назовани „игри“, те все пак трябва да притежават общи черти или общи правила (§ 68), за да могат да бъдат включени към предиката „игри“.

Според тезата за семейните прилики „предикатът е приложим към обектите не по силата на еднаквите им свойства, а по силата на това, че всеки от тях е носител на свойство, което е подобно на свойството на друг обект, на трети и т.н., т.е. на „отворено“ семейство от свойства“²⁰.

Точно такъв е случаят с разгледания по-горе пример за понятието „постановление“. Макар то да има две различни значения – в първия случай е подзаконов нормативен акт, а във втория означава индивидуален правоприлагащ акт, и двата вида актове принадлежат към един и същи предикат – „постановление“, и споделят едни и същи семейни прилики, а именно тези, които се отнасят към семейството на „юридическите актове“. Макар някои термини в правото да притежават лексикална двусмисленост, тя се преодолява от контекста, в който биват употребени. По този начин в процеса на езиково тълкуване на нормативните актове „конкретното правно значение на едно правно понятие се постига чрез селекция между възможните значения на това понятие и чрез редукция на ирелевантните от тях в конкретната фактическа ситуация“²¹.

Когато става въпрос за степента на конвенционалност на изразите от юридическия език, тя до голяма степен зависи от това дали значенията на понятията съвпадат с тези в общоупотребимия език или са присъщи единствено за езика на правото – вторите Мармор определя като „еднокритериални“²². Конвенционалното значение на такъв тип понятия е строго специфично единствено в контекста на юридически изказвания. Освен това еднокритериалните понятия имат един-единствен смисъл във всички техни употреби. Такъв е случаят например с термините „сребрена линия“, „юридическо лице“ и др., чийто смисъл не се променя дори когато се използват в ежедневния език.

Въпреки факта, че езикът на правото, и в частност езикът на нормативните актове, до голяма степен съвпада с общоупотребимия (ежедневния) език, това не променя обстоятелството, че той се отличава от него с редица особености. Основно се детерминира от това, че правото изпълнява функцията на основен регулатор в обществото. Затова, ако в ежедневния език в определени случаи може да се достигне до известно неточно разбиране на смисъла или двусмислие, то това е твърде нежелано за целите на правото.

Всичко това ни насочва към един друг проблем, а именно хипотетичната възможност представител на друга езикова общност „да не бъде в състояние да разбере значението, вложено в правните предписания, включени в юриди-

²⁰ Карагеоргиева, А. (2006). Митът за референциалността на значението, с. 135.

²¹ Шаранкова, Ж. (2001). Юридическото мислене: Проект за интерпретативна теория, с. 162.

²² Marmor, A. (2009). Social conventions from language to law, p. 97.

ческият дискурс²³. Това лесно може да бъде обяснено посредством проблема за езиковата релативност между представителите на различни социокултурни общности. По този начин юридическият дискурс „ще бъде свързан с формите на живот“²⁴. Това е и една от причините, когато са изправени пред определена реална житейска ситуация, която представлява и съответен правен казус, голяма част от хората да търсят специализирана помощ от експерт. Такива експерти са юристите, които в процеса на своето обучение и практически опит овладяват спецификите и тънкостите в езика на правото. Именно те се явяват така необходимите посредници между езика на правото и този на фактите, тъй като едно неразбиране на специфичното езиково послание на отделни разпоредби, а оттам и на значението на правните норми, изразени посредством тях, в отделни случаи би довело до неточности в правоприлагането и дори до неправилна или противоречива съдебна практика (което отново ни връща към проблема с координацията). Точно поради тази причина „законодателните органи успяват да формулират по-голямата част от това, което искат да кажат с минимални контекстуални вариации на смисъла“²⁵. За да се избегнат подобен рот нежелани резултати, се създават множество правила, отнасящи се до езика на нормативните актове, които следва да бъдат съблюдавани от компетентните органи в процеса на нормотворчеството, каквото е и изрично закрепеното правило в чл. 37, ал. 1 УПЗНА (думи и изрази с утвърдено правно значение се използват в един и същ смисъл във всички нормативни актове). Тази разпоредба осигурява единството на нормативната юридическа терминология в действащото законодателство, като по този начин се избягват множеството семантични разширения на едни и същи думи и изрази. Това потвърждава нашата теза за конвенционалността на езика на нормативните актове и решава проблема с координацията. Но в юридическия език не всички термини се използват в общоприетия им смисъл. Отклонения от него са допустими само ако с допълнителна разпоредба се определи особеният смисъл на термина за съответния нормативен акт. Това действие от страна на законодателя въвежда един вид нова езикова конвенция за конкретен случай и именно него Аарнио определя като „предложение за конвенция“²⁶. Тези изрично формулирани правила относно езика на нормативните актове съвпадат с тезата на Витгенщайн, че хората са склонни да създават правила, които да обясняват и регулират употребата на думите в езика. Това той нарича „реформиране на езика“ (ФИ § 132) и смята, че тази реформа е подходяща в практическата употреба на езика, където са възможни недоразумения. Тази уговорка е изключително важна, що

²³ Въпросът за неразбирането на правните предписания е комплексен, което не позволява неговото по-подробно разгръщане в настоящото изследване.

²⁴ Alexy, R. Цит. съч., р. 52.

²⁵ Marmor, A. (2014). *The Language of Law*, р. 27.

²⁶ Aarnio, A. Цит. съч., р. 71.

се отнася до езика на юридическите актове, тъй като, когато тълкуваме даден текст, ние всъщност правим опит да установим комуникативните цели на нормотворецът, приел съответния нормативен акт. Ето защо трябва да си даваме ясна сметка, че „това, което законът всъщност казва, е това, което законодателят възнамерява да каже“²⁷.

ПРАВНИТЕ НОРМИ КАТО ЕЗИКОВИ КОНВЕНЦИИ (ПРАГМАТИКА)

Остин схваща правото като „реален факт на социалната действителност“²⁸, а правните норми от своя страна, според него, са своеобразни заповеди на „суверена, отправени към неговите поданици“²⁹. В този смисъл правните разпоредби са вид перформативи, изразяващи властническата воля на нормативния авторитет... Така, докато Витгенщайн разглежда значенията на думите в различни контексти (семантика), Остин насочва към тяхната употреба в различни контексти (прагматика). Ето защо с оглед целите на нашето изследване ще интерпретираме тази теория, разглеждайки правните норми като вид речеви актове с характер на езикови конвенции.

В „Как с думи се вършат неща“ (1996) Остин развива идеята, че определени изказвания имат за цел да извършат някакви действия – т.е. едновременно с казаното се осъществява и самото действие. Такива изрази Остин определя като „перформативи“³⁰. Например „Приемам тази жена да бъде моя законна съпруга“ – изречено на брачна церемония³¹, е изказване, което е необходима част от юридическата страна на действието „сключване на брак“. Това означава, че за да се осъществи перформативен акт, е необходимо изказването да отговаря на определени правила или конвенции, които да гарантират успешността на акта. Затова Остин очертава няколко условия, чието изпълнение гарантира успешния перформативен акт:

- „(А.1) Трябва да съществува приета конвенционална процедура, притежаваща определена конвенционална сила, като в тази процедура се включва произнасянето на определени думи от определени лица при определени обстоятелства, и освен това
- (А.2) конкретните лица и обстоятелства в даден случай трябва да съответстват на конкретната прилагана процедура.
- (Б. 1) Процедурата трябва да бъде изпълнена от всички участници както правилно, така и

²⁷ Marmor, А. Цит. съч., р. 116.

²⁸ Калев, П., М. (2012). Джон Остин и правния позитивизъм. – В: Годишник на БСУ, Т. XXVII.

²⁹ Вж. пак Калев.

³⁰ Остин, Дж. (1996). Как с думи се вършат неща, с. 16.

³¹ Пак там, с. 15.

- (Б.2) пълно.
- (В.1) Там, където – както често става – процедурата е предназначена за употреба от лица, имащи определени мисли или чувства, или за обявяване началото на определено последващо поведение от страна на кой да е от участниците, то лицето, което участва в процедурата и следователно я прилага, трябва наистина да има тези мисли или чувства, а участниците трябва да възнамеряват да възприемат въпросното поведение и освен това;
- (В.2) трябва действително да се държат по въпросния начин след това³².

Но според Остин съществуват редица условия, които биха провалили перформатива, тъй като той притежава и дескриптивни аспекти, например в изречението „Твърдя, че котката е на постелката“. Затова Остин доразвива своята теория, като обособява три начина на говорене, които имат за цел да спомогнат за по-доброто разпознаване на дадено изказване като перформатив.

- Локутивен³³ – има три аспекта. Лингвистичните единици могат да се мислят като звуци „фонетичен акт“³⁴, думи от някакъв език „фатичен акт“³⁵ и имащи референция към обекти от света и следователно значение или смисъл, „ретичен акт“³⁶.

В езика на юридическите актове „правното предписание е най-малкият езиков израз, който е носител на юридически смисъл. Това оправдава и класифицирането на правните предписания като твърждествени на ретичния пласт на локутивния акт. Но както всеки един езиков израз и правното предписание може да бъде разделено до изграждащите го елементи – думи (фатичен акт) и букви (фонетичен акт), – но това би довело до загуба на юридическия смисъл, вложен в правното предписание.

„В процеса на интерпретация езиковият смисъл на текста отстъпва на правния, формира се правно правило за поведение. Правният смисъл е, разбира се, резултат и от влиянието на контекста, но прекият и основен смисъл се формира „вътре“ във всяко отделно правило³⁷.“

- Илокутивният акт³⁸ се осъществява чрез силата на израза – обещание, нареждане, забраняване, информирание и т.н., затова именно чрез илокутивния акт се изразява интенцията на говорещия.

³² Пак там, с. 24.

³³ Пак там, с. 86.

³⁴ Пак там.

³⁵ Пак там.

³⁶ Пак там.

³⁷ Ташев, Р. Цит. съч., § 138.

³⁸ Вж. Остин, Дж. Цит. съч., с. 89.

В зависимост от своята илокутивна валидност, Остин разграничава пет основни класа изказвания, но тук ще разгледаме само два от тях, които са релевантни с оглед целите на това изследване.

- Вердиктиви³⁹ – за тях е характерно, че се изразяват посредством преценка, причисляване или оценяване. Този клас е приложен в ситуации, в които за разрешаването на някакъв спорен въпрос е необходимо компетентно мнение (отсъждане официално или неофициално), например от съдия, рефер или арбитър. Вердиктиви са например „оправдавам“, „осъждам“, „гълкувам“, „постановявам“ и др. Остин определя вердиктивите като „съдебни актове, които обаче са различни от законодателните и изпълнителните“⁴⁰, защото тях той причислява към групата на екзерцитивите.
- Екзерцитиви⁴¹ – изразяват се чрез някакъв вид упражняване на власт например нареждане, назначаване, гласуване и т.н. Този клас изказвания могат да бъдат в полза на или против някакво поведение. Последните, които са предизвикани от екзерцитивите, могат да се изразят посредством забрана или позволяване на някакво действие или поведение. В този смисъл към групата на екзерцитивите можем да причислим и правните норми като властнически „изказвания“ на нормативния авторитет, изменящи правната действителност.

Илокутивните изказвания притежават „конвенционална валидност“⁴² и независимо от ефекта, който те предизвикват, за тяхното изпълнение почти винаги се използват езикови конвенции („езиковите конвенции свързват всеки езиков фрагмент с един или няколко илокутивни акта“⁴³). Това се отнася в пълна степен и за правните норми и съответно за правните разпоредби като техен езиков израз. Но има и случаи, в които илокутивният акт се изразява чрез някакво действие (нелингвистичен израз), което обаче ще изпълни перлокутивните цели. Но за да изпълнят своята перлокутивна цел, нелингвистичните илокутиви трябва също да бъдат конвенционални.

Стросън развива контрааргумент срещу теорията на Остин за конвенционалния характер на перформативите. Той смята, че „перформативния акт не е успешен заради някакви конвенционални правила, които се следват при дадено изказване, а е успешен, защото слушателят разпознава успешно намерението на говорителя“⁴⁴.

³⁹ Вж. пак там, с. 132.

⁴⁰ Пак там, с. 134.

⁴¹ Вж. пак там.

⁴² Цит. съч., с. 97.

⁴³ Бузов, В. Цит. съч., с. 76.

⁴⁴ Matmor, A. Цит. съч., р. 120.

Стросън обаче е съгласен с Остин що се отнася до конвенционалния характер на институционалните правила, каквито в случая са правните норми.

- Перлокутивният акт⁴⁵ е свързан с ефекта, който се постига у аудиторията чрез дадено изказване. Убеждаването, раздраждането, са перлокутивни актове. Те могат да са преднамерени или непреднамерени, но винаги са неконвенционални.

Съотнесени към правото, перлокутивите се явяват начинът, по който юридическите актове повлияват върху поведението на своите адресати. Имено това определя степента, до която правото изпълнява своята регулативна функция. Обществената реакция до голяма степен може да бъде предвидена посредством прогностичен анализ от страна например на правните социолози. Но резултатът никога не би могъл да бъде предвиден със стопроцентова сигурност. Това допълнително свидетелства за неконвенционалния характер на перлокутивния аспект на правните норми, като това в ни най-малка степен не може да се твърди за правните норми, разглеждани като своеобразни езикови конвенции в техния локутивен и илокутивен аспект.

Изхождайки от теорията на Остин, Л. Дачев развива идеята за диалогичния характер на правото, определяйки го като своеобразен диалог между нормотвореца и адресатите на правото, а средството, чрез което те осъществяват своята комуникация, са юридическите актове. Той ги определя като следствие от перформативната употреба на езика. Езиковият израз на нормативните актове не е просто техен езиков (знаков) израз, а паралелно с него се извършва и някакво действие, имащо правни последици.

Според Дачев „казването“ на законодателя е действие, което:

- „въвежда, променя или отменя условия и последици, обединява ги и ги свързва в правни конструкции;
- изисква да се спазва, да се следва нормативното;
- действие, което обвързва адресатите с това изискване“⁴⁶.

Той съотнася тази теза както към индивидуалните, така и към нормативните юридически актове.

Д. Милкова и Т. Колев също разглеждат езика на юридическите актове като перформативен, но за разлика от Дачев, те приписват перформативен характер по-скоро на индивидуалните юридически актове (съдебни решения, различни административни актове и др.).

Перформативният езиков пласт на правото се изразява посредством изказвания, които извършват определени действия, изменящи правната действителност. Затова Милкова определя езика на юридическите актове като „език на действието“⁴⁷.

⁴⁵ Остин, Б. Цит. съч., с. 91.

⁴⁶ Дачев, Л. Цит. съч., с. 243.

⁴⁷ Милкова, Д. Цит. съч., с. 276.

Поради специфичния характер на юридическия език перформативите в него могат да бъдат изразени по различен начин, което зависи от вида на тяхното предназначение. Например в сферата на частноправните отношения между субектите в общия случай говорим за доброволно поемане на юридически задължения посредством съответстващите им волеизявления. Такива се срещат в договорите, завещанията и др. В този тип юридически актове са характерни формулировки като „аз завещавам, аз признавам“⁴⁸ и др.

В сферата на публичното право такива специфични езикови формулировки се наблюдават в актовете на съответните компетентни органи на държавата. „Тези волеизявления се изразяват главно посредством съответни глаголи като: призна, декларира, прие, гласува и други“⁴⁹.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Нормативните актове могат да бъдат разглеждани като резултат от колективни или индивидуални изказвания на нормативния авторитет, посредством които в правната действителност се въвежда ново правило за дължимо поведение.

Но независимо дали ще разглеждаме правните норми в контекста на властнически изказвания на своя създател, чрез които се изменя правната действителност или ще изследваме единствено тяхното семантично съдържание, можем да заключим, че правните норми имат несъмнено конвенционален езиков характер. Те са изградени както от конвенции, присъщи за ежедневния книжовен български език, така и от такива, присъщи единствено за езика на правото и по-конкретно за езика на нормативните актове. Безспорен факт е това, че значението се формира основно от правилата на семантиката и синтаксиса, но едва когато към тях се включат и тези на прагматиката, може да се интерпретира точното значение, вложено в даден нормативен акт.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Бузов, В. (2002). *Философия на езика*. ИК „Одри“, София.
- Витгенщайн, Л. (1988). *Философски изследвания*. – В: Избрани произведения. София: Наука и изкуство.
- Герджиков, С. (2007, 2012). *De-Cogito: Отмисляне на измисления свят*. София: ИК „Екстрем“.
- Герджиков, С. (2012). *Философия на относителността*. София: ИК „Екстрем“.
- Дачев, Л. (2004). *Юридически дискурс*. Русе: ИК „Свида“.

⁴⁸ Цит. съч. с. 277.

⁴⁹ Пак там, с. 278.

- Калев, П. (2012). Джон Остин и правният позитивизъм. – В: Годишник на БСУ, Т. 27, 2012.
- Карагеоргиева, А. (2006). Митът за референциалността на значението. – В: сп. „Философия прима“, бр. 1. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“.
- Кънев, А. (2002). Върху генезиса на късната философия на Витгенщайн. – В: Критика и хуманизъм. 14 (2), с. 245–257.
- Милкова, Д. (2002). Юридическа техника. София: ИК „Сиби“.
- Моллов, Б. (2014). Лекции по философия на езика. София: ИК „Проектория“.
- Остин, Дж. (1996). Как с думи се вършат неща. София: ИК „Критика и хуманизъм“.
- Спасов, Б. (2006). Съставяне на правни нормативни актове. София: ИК „Фенея“.
- Ташев, Р. (2004). Обща теория на правото – основни правни понятия. София: ИК „Сиби“.
- Шаранкова, Ж. (2001). Юридическото мислене: Проект за интерпретативна теория. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Aarnio, A. (1987). *Le Rationel Comme Raisonnable, La Justification en Droit*. D. Reidel Publishing company, Dordrecht.
- Alexy, R. (1989). *A Theory of Legal Argumentation, The Theory of Rational Discourse as Theory of Legal Justification*. Clarendon Press, Oxford.
- Austin, J., L. (1832). *The Province of Jurisprudence Determined*. John Murray, Albemarle street, London.
- Lewis, D. (1969). *Conventions, A philosophical study*. Blackwell publisher.
- Marmor, A. (2009). *Social conventions from language to law*. Princeton University Press, Princeton and Oxford.
- Marmor, A. (2014). *The Language of Law*. Oxford university press.

НОРМАТИВНА УРЕДБА

Закон за нормативните актове, 1973.

Указ № 883 за прилагане на Закон за нормативните актове, 1974.